

Velká hra o ceny:

AKTIVITY TŘETÍ ETAPY „Divočina na zahradě“

Třetí etapa Velké hry o ceny je zaměřená na vytvoření přirozeně obohaceného a přírodě blízkého prostředí na školní zahradě. Aktivity třetí etapy jsou stěžejní v rámci celé Velké hry, neboť míří nejpřesněji k podstatě problému: **děti potřebují pro svůj zdravý vývoj vyrůstat venku v přírodním prostředí**, s jeho nevyčerpatelnou škálou podnětů a materiálů **i s jeho přirozenými a předvídatelnými riziky**. Potřebují mít **dostatek neorganizovaného času** pro důkladné experimentování se všemi živly i pro rozvíjení sociálních dovedností při spontánních hrách se svými vrstevníky.

Umělé prostředí, materiální blahobyt v sociální izolaci a přemíra organizovaných aktivit tyto přirozené potřeby nedokážou uspokojit. A právě umělé vytvoření „divoké přírody“ v bezpečném prostředí školní zahrady může být lékem, umožňujícím zdravý rozvoj fyzické zdatnosti, zručnosti, tvořivosti, samostatnosti a schopnosti komunikace a spolupráce.

Výstupy vytvořené v rámci aktivit třetí etapy budou pro děti zřejmě nejatraktivnější a dlouhodobě nejvíce obohacující, ale pro dospělé nejnáročnější. Protože se jedná o dlouhodobé úpravy školní zahrady, bude třeba zvážit všechny souvislosti a dobře plánovat, ale také uplatnit organizační dovednosti a schopnost spolupráce při jejich uskutečňování a udržování. Nezbytné práce zároveň nabídnou dostatek příležitostí pro **zapojení rodičů** a jejich motivaci „udělat něco pro své děti“ a snad i pro navázání či prohloubení neformálních vztahů a vzájemné důvěry mezi pedagogy, rodiči a dětmi.

Aby nové prvky společně vytvořené na školní zahradě přinesly očekávané efekty, budou muset všichni zúčastnění dospělí – pedagogové i rodiče – zvládnout ještě jeden nesnadný úkol: **poskytnout dětem dostatek svobody!** Každý dospělý, který cítí zodpovědnost za (vlastní či svěřené) děti, má neustálou potřebu je kontrolovat, organizovat a řídit. Přestože všechny generace našich předků potvrzují, že každý se narodí s kompletními programy pro vlastní přežití, učení a rozvoj, navykli jsme si s dětmi často zacházet jako s hloupými a nesamostatnými tvory a pěstovat pocit vlastní důležitosti a nepostradatelnosti. Stejně jako se každé dítě naučí SAMO chodit či mluvit, naučí se i vylézt na strom či se dohodnout s vrstevníky. Od nás dospělých k tomu potřebuje pouze vytvořit obohacené prostředí s předvídatelnými riziky, jistotu naší přízně a plnou pozornost v okamžiku, kdy o ni samo projeví zájem...

Tento velestručný úvod ani následující popis vybraných aktivit nemohou dostatečně osvětlit vývojové potřeby dětí a především možnosti, které jim přírodě blízká hřiště mohou poskytnout. Proto velmi doporučujeme přečtení velmi inspirativní tenké publikace MŽP „Dětská hřiště a zahrady v přírodním stylu“, kterou najdete volně ke stažení v .pdf formátu na stránkách MŽP:

[http://www.mzp.cz/osv/edice.nsf/49D0B9B84CA613DCC12577AB00442637/\\$file/OVV-Detska_hriste_zahrady-20100927.pdf](http://www.mzp.cz/osv/edice.nsf/49D0B9B84CA613DCC12577AB00442637/$file/OVV-Detska_hriste_zahrady-20100927.pdf)

„Čtyřlístkové“ aktivity třetí etapy Velké hry o ceny

V následujícím textu najdete popis devíti aktivit třetí etapy. Podmínkou pro možnost získání ceny je splnění alespoň jedné z nich. Čím více aktivit splníte, tím více bodů – čtyřlístků získáte a „dosáhnete“ tak na hodnotnější z cen. Protože aktivity třetí etapy vyžadují důkladnou přípravu a plánování a realizace některých závisí na počasí, můžete si započítat čtyřlístky i za ty, které budete mít k 27.3. alespoň rozmyšleny, připraveny a jejich záměry (návrhy, domlouvání, přípravy) zdokumentovány v podobě listu do kroniky Velké hry. Výhry za ně ovšem dostanete až po jejich úplném dokončení a zdokumentování, nejpozději do konce května.

Nenechávejte také na poslední chvíli společnou akci s rodiči (= podmínka k získání výhry), pokud jste ji dosud neuskutečnili. Aktivity třetí etapy k ní jistě nabídnou dostatek příležitostí...

Na následující straně připojujeme vzor dopisu, který byste měli co nejdříve rozdat rodičům všech dětí.

Vážení rodiče,

naše třída úspěšně vstoupila do třetí (předposlední) etapy Velké hry o ceny. Děkujeme všem rodinám, které se odhodlaly splněním dobrovolných rodinných aktivit přispět body k naší hodnotnější výhře. Budeme rádi, pokud se o to pokusíte i v posledních dvou etapách – stejně jako v těch předchozích by Vám měly doplňkové rodinné úkoly nabídnout smysluplný program a přispět k rozvoji Vašich dětí.

Rodinné úkoly ze všech etap Velké hry můžete plnit až do prvního jarního dne - **nezapomeňte nám do 21.3. přinést obrázek, fotku či povídání o tom, jak jste to zvládli a co jste přitom zažili (každý doplňkový úkol na jedné čtvrtce A4).** Bez nich za Vaši snahu nezískáme čtyřlístek!

Podrobné informace o Velké hře o ceny najdete na stránkách mladoboleslavského Ekocentra Zahrada, které ji organizuje: www.MB-eko.cz/zahrada

Doplňkový rodinný úkol třetí etapy Velké hry.	Téma: „DIVOČINA NA ZAHRADE“
--	------------------------------------

Cílem této etapy je najít nebo vytvořit venku či na vlastní zahradě tu správnou divočinu, která je pro děti tím nejbohatším hřištěm a probouzí v nich tvořivost a touhu po dobrodružství.

a) Úkol pro rodiny, které mají vlastní zahradu či jiný pozemek (třeba na chalupě nebo u dědy), kde si děti často hrají:
--

Vytvořte společně vlastními silami na zahradě místo pro samostatné hraní dětí. Nemusí to být zrovna pracně smontovaný bunkr ve větvích stromu (i když proč ne?!), i mnohem jednodušší prvky pomohou proměnit Vaši zahradu v dětský ráj. Můžete postavit živou vrbovou chýši, vytvořit koutek Džungle, založit Tvořivou hromadu či Přírodní staveniště. Za teplých dní Vaše děti ocení nejvíc Mokřý koutek, jejich zručnost a sílu pomůže rozvinout šplhací lano či vhodný strom na lezení...

Bod (čtyřlístek) pro svou třídu získáte, pokud na své zahradě provedete alespoň jednu takovou změnu a do 21.3.2013 nám na čtvrtce A4 přinesete obrázek, fotku či povídání o tom, jak jste to zvládli a co jste přitom zažili.

Řadu námětů a praktických rad najdete na webových stránkách organizátorů Velké hry: www.mb-eko.cz v sekci Ekologická výchova/Praktické náměty.

b) Úkol pro rodiny, které nemají žádný vlastní pozemek, kde by si děti mohly hrát:

Jistě máte nebo najdete nedaleko svého bydliště nějaké oblíbené místo, kde si Vaše děti rády hrají. Nemělo by to být běžné dětské hřiště s houpačkami a umělými prolézačkami, ale spíš přírodní koutek, kde je dostatek úkrytů a nejrůznějších přírodnin a kde třeba i máte nějaké tajemství nebo jména pro stromy či pařezy...

Pokud takové své oblíbené přírodní místo máte, přineste nám na jedné čtvrtce A4 do 21.března pár obrázků, fotek či informací o svém oblíbeném místě spolu s popisem toho, co všechno se tam dá dělat (tajemství si samozřejmě nechte pro sebe)!

Děkujeme za Vaši podporu ve Velké hře a přejeme Vám hodně zábavy!

AKTIVITA ČÍSLO 1: Vrbová chýše / 20 čtyřlístků

Skrýš, chýše, bunkr, týpí, iglú... Archetyp obydlí jako bezpečného úkrytu, kde pravidla určují ti, kdo ho obývají, jsme zdělili od našich lovecko-sběračských prapředků (v dospělosti se tato potřeba zpravidla realizuje jako vylepšování a zútulňování vlastního domku, bytu či chalupy).

Mladší děti jsou velmi tvořivé a za úkryt jim poslouží téměř jakýkoliv menší a aspoň trochu uzavřený či ohraničený prostor: skrytý kout v houští, deka přivázaná mezi stromy, starý stan či jen kostra z několika prutů...

Pokud se rozhodnete postavit na zahradě vrbovou chýši, vytvoříte tak dětem dlouhodobý úkryt, který ale zůstává živý a vrací do zahrady i kousek přírody. Než se pro takovou stavbu rozhodnete, měli byste si ujasnit několik věcí:

- * 1 vrbová chýše zabere kruh o průměru asi 3m. A protože je pro děti cenným útočištěm, mohou na školní zahradě vypuknout neshody, postavíte-li pouze jednu. Ideální je rozvrhnout předem prostor pro trojici chýší (nejlépe každou trochu jinou) umístěných vchody k sobě, případně propojených živým vrbovým tunelem. Jednotlivé chýše obsadí při hře samovolně vzniklé skupinky a jejich sousedící umístění nabízí prostor i k meziskupinové komunikaci a dalšímu rozvíjení sociálních dovedností. I když začnete jedinou chýší, plánujte prostor pro dostavbu alespoň jedné další. Na rodinné zahradě samozřejmě stačí jako úkryt jediná.
- * Vrbová chýše je vytvořena z mnoha živých vrbových prutů. Musíte jim tedy poskytnout to, co k životu potřebují: vodu a dostatek světla. Ve vyprahlé písčíně budou trpět suchem (nebo budete celé prázdniny denně nosit kbelíky vody), ve stínu pod stromy budou pruty vytáhlé a dole bez listů.
- * Každý vrbový prut si zachovává svou přirozenost a snaží se stát se stromem – bez pravidelné údržby (proplétání a zastřihávání nových přírůstků) se dokážou zcela vymknout Vaší kontrole (příklad zvlčelých vrbových chýší můžete vidět třeba na školní zahradě v Dalovicích).
- * Vrbová chýše není prolézačka, pouze úkryt: pokud to Vaše děti nedokážou přijmout, ještě nenastal čas stavět vrbovou chýši.
- * Postavit vrbovou chýši není příliš náročné a bude rozhodně mnohem hodnotnější, pokud ji postavíte sami (i když ta první nebude třeba úplně symetrická, ale bude Vaše!), nejlépe se zapojením dětí a pomoci rodičů, než když Vám ji udělá odborná firma. Nepotřebujete na to žádné stavební povolení (nestavíte dům, ale sázíte rostliny) ani speciální technické vybavení.
- * Vrbová chýše se staví v čase, kdy vrby nemají listů (jinak hrozí zaschnutí), nejlépe na začátku jara.
- * Chýše může mít tvar indiánského týpí (jehlan s průměrem i výškou cca 2,5m – uvnitř by se měl postavit i dospělý, ale zvenčí musíte být schopni ostříhat nové výhony i na špičce), nebo eskymáckého iglú (pruty se ohýbají proti sobě do oblouku a vnitřní výška je jen asi 1,5m). První typ lépe odolává tíže sněhu.
- * Na 1 chýši potřebujete 40-50 vrbových prutů, dlouhých asi 4m. Vhodná je jakákoliv úzkolistá vrba, nehodí se jíva pro svoji lánavost. Sehnat a dopravit dostatek prutů bude asi na celé stavbě to nejtěžší: pomoci by mohli ti, kdo se starají o zeleň (technické a zahradnické služby – s těmi by mohli mít zkušenost na radnici), nebo rybáři a majitelé rybníků – stejnorodé dostatečně dlouhé pruty nejsnáze získáte z pravidelně ořezávaných ladovských vrb kolem rybníků a vodotečí, majitelé jsou často rádi za pomoc s jejich ořezáním (neměly by být ale silnější, než 5cm).
- * Pruty nesmí zaschnout – buď byste je měli zasadit co nejdříve po uříznutí, nebo je musíte uskladnit ve vodě (nejlépe v celé délce, zamrznutí v ledu nevadí) a zasadit dřívě, než začnou rašit.

Vrbová chýše – jak na to?

Co všechno budete potřebovat:

40-50 prutů délky 4m, rýče, lopaty, palici, silnostěnou ocelovou trubku (délka cca 130cm, průměr cca 4-6cm), silný přírodní provaz (kokos – 1m), slabý přírodní provázek (klubko), zahradnické nůžky, konev či hadici na zalití.

1. Ze 40-50 ks čtyřmetrových prutů z úzkolisté vrby, sklizených v čase, kdy nemají listy, ostříhejte všechny boční větvičky a ihned zasadte, nebo uskladněte ponořené ve vodě.

2. Na vybraném místě s pomocí provázku a kolíku vyznačte kruh o průměru asi 2,5m a vytvořte asi 25 cm hlubokou a širokou obvodovou rýhu (pouze cca 1m široké místo pro vchod nechte rovné). Hlínu není třeba odvážet, stačí nahromadit vně budoucí chýše.

3. S pomocí silných mužů, palice a ocelové trubky (silnější, než konce prutů) vytvořte 40 cm hluboké díry ve směru budoucích prutů (pro tvar typí šikmo do středu, pro iglů téměř kolmo) asi 50 cm od sebe (nutno rozměřit předem). Tohle je nejtěžší práce.

4. Do děr usadte první čtveřici rovných prutů a nahoře svažte – tak nejnáze dosáhnete symetrického tvaru. Ostatní pruty nasázejte do zbylých děr a nahoře pevně svažte silným přírodním provazem.

5. Vytvořte „dveře“: jako futra použijte 2 silnější (ale ohebné) rovné pruty, nebo svažte několik slabších dohromady, a ohněte je proti sobě tak, aby vytvořily elegantní oblouk. Ideální výška dveří pro děti je 1 – 1,3m.

6. Kostru typí je nutno zpevnit a zahustit šikmo propletenými slabšími pruty. Můžete je zasadit do stejných děr k již zasazeným kosterním prutům, pokud se nevejdou, vytvořte nové díry mezi kosterními pruty (máte-li slabou trubku, je lépe připravit všechny díry po 25cm už před začátkem sázení). Zbylé kratší pruty zasázejte po obvodě mezi pruty – pomohou zahustit stavbu a vytvoří olistěné větvičky nízko u země. Přečnívající pruty ve špičce můžete zkrátit na stejnou délku.

7. Mravenčí práce (pro maminky): co nejpevněji přírodními provázky svažte všechna křížení mezi pruty – stavba bude pevnější a pruty díky těsnému dotyku nozděi srostou.

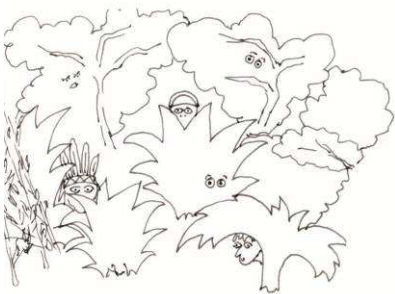
Návod připravilo Ekocentrum Zahrada Mladá Boleslav v roce 2013 s použitím vlastních fotografií z mezinárodní konference o přírodních dětských hřištích v rakouském Kremsu v r.2010.

9. První rok zalévejte pravidelně až do konce léta, další roky pouze když je delší sucho. Nejméně jednou ročně je třeba zaplést nové pruty do pláště chýše a vrcholové výhony ze špičky zcela odstranit.

**ZAHRADA EKO
CENTRUM**

AKTIVITA ČÍSLO 2: **Džungle** / 15 čtyřlístků

Plížení, schovávání, číhání, ... nebo jen prostě na chvíli zmizet z dohledu! Vývojoví psychologové tvrdí, že i malé děti si přirozeně potřebují občas hrát mimo dosah dospělého – ať už osamoceně či ve skupině. Neznamená to, že by chtěly páchat nějaké nepřístojnosti, pouze mají potřebu být samy. Zkušenosti pedagogů z přírodních dětských zahrad potvrzují, že dopřejí-li svým dětem v zahradě větší míru volnosti, nevznikají žádné problémy na straně dětí, ale dospělí se zpočátku cítí nesví z pocitu ztráty 100% kontroly nad svěřenými dětmi. Pokud se rozhodnete vytvořit pro své děti kout džungle v zahradě, nejtěžší bude pravděpodobně získat takovou

vzájemnou důvěru mezi Vámi a dětmi, abyste je s klidným srdcem mohli nechat využívat obohacené prostředí, které jim připravíte.

Jak na to?

Intimní zákoutí vzniknou dostatečným rozčleněním prostoru. Kromě využití již existujících prvků (zeď, plot, živý plot, stromy, staré keře apod.) pocit džungle dotvoříme nejsnáze dosazením vhodných keřů. Výsledkem by měl být porost, který vytvoří různá navzájem neprohlédnutelná zákoutí, ale přitom umožní prostupnost pro dětské divočky. Toho lze někdy dosáhnout i pouhou úpravou stávajících keřů:

Rozčlenit prostor a vytvořit intimní zákoutí nejsnáze pomohou keře.
MŠ v Krems, Rakousko 2010.

vystříháním větví či celých keřů ve starém vzrostlém křoví, nebo odstraněním spodních větví u přerostlých jehličnatých keřů (v případě jalovců by neměly zůstat uvnitř skryší žádné větévky s jehličím, které dráždí kůži).

Pro dosadbu použijte rychlerostoucí keře s pružnými větvemi. Sázet můžete zpočátku hustěji a později případně některé keře odstranit, nebojte se ani „planých“ náletů (černý bez, javor, jasan, ...), které můžete řezem udržet v požadované velikosti. Divočejší dojem vytvoří různorodý mix volně rostoucích keřů, než hladce stříhaný labyrint... S úspěchem se dá využít i neskutečné vitality vrby k výsadbě (zaplétaných a stříhaných) tunelů a živých stěn podobným způsobem jako při zakládání vrbové chýše. Velmi zajímavé a intimní zákoutí vytvoří převislé formy buků a bříz se závoji větví až k zemi.

Pro svou kuchyň si dívky ze sídlištní školky vybraly toto zákoutí v džungli.
MŠ v Krems, Rakousko 2010.

Stromky a keře vhodné k vytvoření Džungle ve školní zahradě (označené „!“ = zvláště vhodné):

(Seznam je orientační, podrobnosti hledejte v odborné zahradnické literatuře)

Stromy

- * Převislá bříza (*Betula verrucosa* Yungii)
- * Převislý buk (*Fagus sylvatica pendula*)

Keře

- * Vajgérie (*Waigela florida*) – 2m, slunné stanoviště
- * Kolkvitzie (*Kolkwitzia amabilis*) – 2m, slunné stanoviště
- * Pustoryl (*Philadelphus virginialis*) – 2m, květy voní
- * ! Okrasný rybíz (*Ribes sanguineum* / *aureum* / *alpinum*) – do 2m, snáší stín
- * Tavalník (*Spiraea vanhouttei*) - do 2m, *Spiraea arguta* má převislé výhony
- * Komule (*Buddleia alternifolia*) = „motýlí keř“ – 2m, slunné stanoviště, květy voní, druh *alternifolia* s převislými výhony, neřeže se
- * Zlatic (Forsythia X *Intermedia*) – 2,5m, slunné stanoviště, kvete brzy. Větší druh *suspensa* má převislé větve.
- * Ptačí zob (*Ligustrum vulgare*) – 2,5m, tvaruje se řezem, snáší polostín, var. *Atrovirens* je stálezelený.
- * Netvařec (*Amorpha fruticosa*) - 3m, slunné stanoviště, pozdě raší, rychle roste, květy voní
- * Hlohyně (*Pyracantha coccinea*) = 3m, stálezelená, bobule pro ptáky, pomaleji roste.
- * ! Tavora (*Physocarpus opulifolius*) – 3m, snáší polostín, praskavé měchýřky pro děti!
- * ! Svída bílá a výběžkatá (*Cornus alba* a *stolonifera* *Flaviramea*) – 3m, barevné větve, snáší stín. Druh *sanguinea* je větší.
- * ! Líska (*Corylus avellana*) – 5m, snáší stín, vytváří rovné využitelné pruty
- * Šeřík (*Syringa vulgaris*) – 5m, slunné stanoviště, odnožuje. Druh *reflexa* – do 3m, převislé větve.
- * Rakytník (*Hippophae rhamnoides*) – 5m, slunné stanoviště, odnožuje, řidší, vzpřímený, bobule s vitamínem C.
- * ! Vrby (*Salix* sp.) – kromě jív jako živé řezané a zaplétané stavby z prutů
- * Kroucená vrba (*Salix erythroflexuosa*) – 5m, dekorativní větve, lze udržovat řezem
- * Svída dřín (*Cornus mas*) – 6m, menší stromek, snáší stín, brzy kvete

AKTIVITA ČÍSLO 3: **Mokrý koutek** / 20 čtyřlístků

Voda děti fascinuje a přitahuje je jako magnet. Navíc přímo vybízí k experimentování: co se potopí a co zůstane na hladině?, provalí voda hráz z písku, nebo se vsákne?, poteče připraveným korytem?, bude paní učitelce ta „polívka“ chutnat?... O bohatství smyslových vjemů ani nemluvě.

Zkrátka vodu a experimenty s ní bychom našim dětem rozhodně měli dopřát – a to nejen v podobě malého mělkého bazénku či zahradní hadice na osvěžení v horkých dnech. Právě možnost kontaktu vody s dalšími materiály otevírá ony nepřehledné možnosti experimentování a skutečného učení: dítě v MŠ při volné hře provede za měsíc víc experimentů, než žák základní školy za celou školní docházku...

Jak vytvořit mokrý koutek?

Prostor pro experimenty s vodou může mít mnoho podob: od několika lavorů, konví a dalších nádob, přes drahé herní sestavy přepouštěcích nádrží až po přírodní mokré pískoviště („blátoviště“)... Nejbohatší možnosti dětem poskytně blátoviště, nejjednodušší na pořízení je dostatečná zásoba různě velkých nádob, žlábků a trubek získaná způsobem „co kdo přinese“...

1. Každý mokrý koutek potřebuje nějaký zdroj vody. Samotná zahradní hadice může být velkým zdrojem zábavy, podobně jako u volně puštěného kohoutku, ale množství vypuštěné vody začne vytvářet nechtěné kaluže a zvyšovat účty za vodu.

Blátoviště = dětský ráj!

Drahé sestavy pro vodní hry nahradí nejrůznější lavory, hadice, trubky a žlaby. Nejsou sice tak hezké, ale zato variabilnější a levnější.
MŠ v Krems, Rakousko 2010.

Zdroj vody by pro děti měl být OMEZENÝ – voda tím získá svou hodnotu. Ideální je instalace ruční pumpy, kde získání vody stojí děti značnou námahu (trendem v SRN a Rakousku je napojení na podzemní zásobník dešťové vody, aby děti přirozeně navnímalý spojitost mezi deštěm a dostatkem vody). Tam, kde to není možné, může jako zdroj vody posloužit větší nádoba (dětská vanička, velké vědro, menší sud) ze které si děti vodu nabírají (a dopouští ji pouze paní učitelka), nebo vodovodní kohoutek s přiškráceným přívodem, kde napuštění kyblíku či konve trvá celou věčnost.

2. Pro umístění mokrého koutku je ideální místo, kde mokro ani roznášený mokrý písek nikomu nevadí. Při omezeném zdroji a zvláště na boleslavském písčitém podkladě jezera většinou nevznikají, přesto je vhodné umístit mokrý koutek tak, aby přebytečná voda měla kam vsakovat či odtékat (nejlépe do blízkosti rostlin, které ji potřebují). Osluněné místo je rozhodně

lepší, než trvalý stín. I pokud nebudete vytvářet písčité blátoviště, počítejte s tím, že povrch pod nádobami a korytky by měl být dostatečně savý (písek, kůra,...). Ideální je umístění Mokrého koutku do sousedství Tvořivé hromady.

3. Režim: V každém případě je třeba počítat s tím, že při hře s vodou děti NEDOKÁŽOU zůstat suché: experimenty s vodou tedy povolíme pouze za teplých dní, nebo s oblečením do stále oblíbenějšího omyvatelného kompletu do špatného počasí a gumovek.
4. Výchova k šetrnosti: voda je a bude stále cennější zdroj, naplněná otevřená hadice či kohoutek tedy nepůsobí výchovně. Děti by se měly učit znát hodnotu vody třeba i tím, že nepotřebné zbytky špinavé vody se vždy vynosí k rostlinám na zalití.

Nejoblíbenější stavebníci hochů na blátovišti MŠ v Kremsu jsou plastové trubky. Dají se snadno spojovat a umožní cenné experimentování s vodou..

AKTIVITA ČÍSLO 4: Tvořivá hromada / 10 čtyřlístků
AKTIVITA ČÍSLO 5: Přírodní staveniště / 20 čtyřlístků

Velká výhoda přírody a přírodních materiálů oproti uměle vytvořeným hračkám a dětským hřištím spočívá v nevyčerpatelném množství způsobů využití, snadné dostupnosti a prakticky nulové ceně: Stačí shromáždit dostatek různých přírodních materiálů (klacky, pruty, špalky, kameny, šišky, mech, rákosí, kaštiny, šnečí ulity, žaludy, kůru, ořechy....) a dětská tvořivost spontánně nastartuje a vytvoří nevyčerpatelné množství možností využití a herních situací – ve světě dětské fantazie může být cokoliv čímkoliv. I samotný sběr, shromažďování a třídění přírodních materiálů s dětmi může být zábavnou hrou a cennou výukovou zkušeností..

Ve stínu nepřehledných možností využití přírodních materiálů se jeví i ty nejdražší hračky a stavebnice či nejsofistikovanější dětská hřiště chabými náhražkami, které umožňují nanejvýš pár desítek různých činností.

Asi jediná překážka, která brání většímu využívání přírodních materiálů pro spontánní hry dětí na zahradách MŠ a ŠD, se nachází v mozcích nás – dospělých: pokud dokážeme překonat naše zažitá představy o pořádku na zahradě a strpíme ve svém teritoriu (i před zraky rodičů, kteří tuto myšlenku s patřičným zdůvodněním jistě přijmou) určitou míru tvořivého chaosu, rozvoji tvořivosti a sociálních a komunikačních dovedností dětí tím velmi prospějeme.

Abychom neupadli do druhého extrému a neproměnili školní zahradu v nezvladatelnou zvěř, doporučujeme jasně vymezit území, kde se co může používat. Pro srozumitelnost tato území v rámci Velké hry rozdělujeme na Tvořivou hromadu a Přírodní staveniště, i když se oba typy aktivit mohou provozovat ve stejném herním prostoru či kombinovat třeba s Mokřým koutkem či Džunglí.

Jak založit tvořivou hromadu?

1. Nepřekonatelným tvořivým materiálem a základní stavební hmotou je stále písek. Na rozdíl od klasického ohrazeného pískoviště ho ale na Tvořivé hromadě musí být opravdová hora – buď zcela bez pevných mantinelů, nebo na dostatečně velkém prostoru. Vhodnější je netříděný písek (včetně jemné složky, která tak krásně drží na oblečení ☺), v Mladé Boleslavi třeba vytěžený při nějakých zemních pracích (včetně kamenů).
2. Na rozdíl od pískoviště, kde jsou většinou tolerovány pouze plastové hračky, patří na Tvořivou hromadu další materiál (ne vše musí být pouze přineseno z přírody). Ten, který je trvanlivý (kameny, cihly, silnější klacky, špalky, prkna..) tu může zůstat trvale. Drobné klacíky, šišky apod. bychom měli jednou za čas vyhrabat a vyhodit (uschlé na ohýnek, rozkládající se do žízáliho ZOO či přidat na ježčí domek). Snadno se rozkládající materiál (trávu, seno, jehličí, listy..) bychom na písčité tvořivé hromadě raději neměli tolerovat.

3. Umělé hračky (nářadí, nákladáky na převoz materiálu, dětská kolečka, hrnce, trubky, hadice apod.) rozhodně nejsou zakázány. Jejich význam je ale spíš v roli stavebního nářadí a vybavení (kuchyně, domácnosti,..), než hlavního stavebního materiálu.
4. Pořádek musí být! Tvořivá hromada a materiál, který se tu používá, by měly mít jasně vymezené území (nejlépe přirozenou hranici). Umělé hračky by měly být po každém hraní uklizeny na určené místo. Počítejte s přirozeným snižováním a rozšiřováním Tvořivé hromady, kterou je nutno jednou za čas zase nakumulovat zpět do žádoucího ohniska..

Jak vytvořit přírodní staveníště?

Pokud se Vám míra nepořádku na Tvořivé hromadě zdá snesitelná a udržitelná ve stanovených mezích, můžete ještě trochu „povolit uzdu“ a dopřát dětem bohatší zážitky z vlastní budování a konstruování. Podmínkou je dostatečně vyzrálá ohleduplnost dětí (nebezpečí vzájemného úrazu při manipulaci s rozměrnějším materiálem) a ochota dětí spolupracovat. Přírodní staveníště jim dá možnost uskutečňovat takové stavby, jejichž realizaci bez spolupráce nezvládnou.

1. Obstarejte dostatek stavebního materiálu: buď postupně jako „úlovky“ z výprav s dětmi do přírody, z prořezávek v zahradě, nebo přivezené rodiči, Compagem apod.
Co se hodí: delší větve (včetně silnějších bočních větví), pruty, špalky a klády, rákosí, větší kusy látek, maskovací sítě,delší prkna, kousky širších prken, pařezy, seno..
2. Vymezte vhodné území (pro budování dětských staveb je vhodné, když v něm budou i stromy a keře či jiné přirozené opory – může to být prostor Divočiny) a trvejte na tom, že pouze zde je možno přemísťovat stavební materiály.
3. Určete místa ke skladování právě nepotřebného materiálu a jednou za čas zorganizujte úklidovou akci.
4. Postupně vyřazujte nebezpečný či nevyužívaný materiál a doplňujte o nový, neokoukaný.

Obrázek převzatý z publikace Ekoškolky a lesní mateřské školy, MŽP 2010

Základem přírodního staveníště je dostatek vhodného stavebního materiálu...

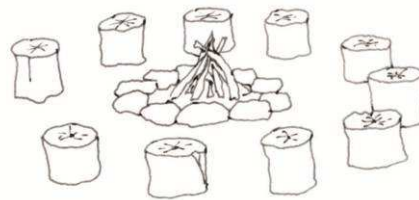
.. a jeho udržení uvnitř vymezeného území.

Oba snímky ze sídlištní MŠ v rakouském Kremsu.

AKTIVITA ČÍSLO 6: Ohniště / 10 čtyřlístků

Oheň je magickým živlem nejen pro děti. Snad všechny děti milují ohýnky. Rády pomáhají s přípravou dřeva a stavěním hranice a připadají si velmi důležité a „velké“, když jim dospělí dovolí zkusit škrtnout sirkou a ohýnek zapálit nebo do něj přikládat polínka.

Sirky samozřejmě dětem do ruky nepatří – bez dozoru dospělých! Z průzkumů provedených v Německu vyplývá, že nejnebezpečnější jsou sirky v rukou těch dětí, které s ohněm nemají žádnou či jen minimální osobní zkušenost. Proto v lesních a přírodních mateřských školkách záměrně dětem kontakt s ohněm umožňují, včetně vlastního experimentování (samozřejmě pod dozorem dospělého). Kromě získaných zkušeností a bezpečnostních zásad ztratí častějším kontaktem oheň pro děti ono neodolatelné kouzlo zakázaného ovoce, které přispívá k nešťastným číslům ve statistikách. U ohně totiž platí stejně jako u trnu Šípkové Růženky: ochránit někoho před nebezpečím nelze izolací, ale poznáním rizik.

Máte-li ohniště na školní zahradě, mohou se pravidelné ohýnky stát společným rituálem (třeba jeden den v týdnu či alespoň jednou za měsíc – i oheň má v každé roční době jiné kouzlo). Jediným zážitkem pro všechny je společné vaření na ohni: ne opékání buřtů či sýra na prutech, ale skutečné vaření oběda na ohni v kotlíku či hrnci (méně zkušené učitelky mohou získat potřebné dovednosti třeba na společném vaření s rodiči, kde se mezi tatínky jistě najde několik ochotných a zkušených zálesáků).

Kromě (či v rámci) tohoto společného ohýnku by ale děti měly mít dostatek příležitostí k získávání osobních zkušeností a experimentování s ohněm: škrtnutím sirkou (i kdyby to bylo jen neškodné zapalování novin v prázdném ohništi), přikládáním, shrabováním uhlíků, foukáním či hašením...

Výchovným momentem krom osobních zkušeností bude samozřejmě zažití základů bezpečnosti a přijetí faktu, že ne vše, co hoří, patří do ohně (pálení starého listí, plastů apod.).

Pokud chystáte ohýnek na školní zahradě ve městě, měli byste o tom - pro předejití případným nepříjemnostem – předem informovat městskou policii a hasiče.

Jak vytvořit ohniště?

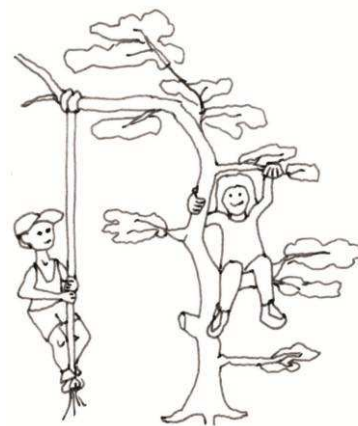
1. Oheň je společenskou záležitostí, kolem budoucího ohniště tedy musí zbýt tolik místa, aby se do jediného kruhu mohli posadit všichni zúčastnění (zdali jim k sezení nabídnete klády, špalky, lavičky či třeba jen karimatky, je na Vás). Že v bezprostřední blízkosti ohniště by nemělo být nic hořlavého (včetně větví stromů nad ohništěm), asi není třeba zdůrazňovat.
2. Nejjednodušší ohniště vytvoříte odstraněním drnů či jiného hořlavého materiálu a obložení vnitřku mělké prohlubně kameny (kameny nesmí být z potoka kvůli možné explozi varem obsažené vody, jamka by neměla být hluboká kvůli dostatku vzduchu, a aby v ní nestála dešťová voda). Minimální vnitřní průměr ohniště je asi 60cm.
Jinou variantou je vydlážděný kruh (raději prohlubeň) starými cihlami, kameny apod., z praktických i výchovných důvodů je vhodné, aby ohniště mělo jasně ohraničené mantinely.
3. Topivo. Zdrojem dříví na topení mohou být větve z prořezu stromů a keřů na školní zahradě, materiál přinesený ze společných vycházek do lesa (dle zákona je dovoleno sbírat volně ležící kletí do průměru 8cm), nebo to, co přivezou rodiče či technické služby (Compag).
4. Uskladnění. Dřevo na ohýnek musí být suché, jinak vytvoříte spíše dýmník a otrávíte všechny sousedy. Čerstvě pořezané dřevo potřebuje rok (minimálně půl roku) pod střechou, aby proschlo. Současně se zakládáním ohniště je proto dobré vytvořit zastřešené místo pro uskladnění dostatečného množství dřeva (nemusí to být uzavřený dřevník, stačí třeba úzká stříška podél plotu na jednu řadu polínek, která tu rychleji proschnou).
5. Kam s popelem? Popel z čistého dřeva je hodnotným hnojivem (obsahuje minerály, které strom nashromáždil během svého růstu). Proto ho můžete (vychladlý) rozptýlit přímo pod stromy či keře, nebo vynést na kompost (pozor, práší). Drobné černé uhlíky v něm nejsou na závadu.
6. Prevence škod: oharky, vystřelující při hoření měkkého (jehličnatého, zvláště smrkového) dřeva snadno propálí oblečení z umělých vláken. Chystáte-li ohýnek, požádejte předem rodiče dětí o zajištění vhodného (zničitelného) oblečení.

AKTIVITA ČÍSLO 7: Šplhací strom / 5 čtyřlístků

AKTIVITA ČÍSLO 8: Lano / 5 čtyřlístků

Lézt a šplhat vzhůru a houpat se je výzva pro děti každého věku. Testují a trénují si při tom svoji sílu a zručnost, ale i odhad svých schopností a míry rizika při pohybu ve výšce.

Protože naši opičí předkové se pohybovali v korunách stromů, mělo by být i každé lidské mládě vybaveno instinktivním strachem z výšky. Údajně prý i ty nejmenší děti dokážou vnímat míru nebezpečí a nevydají se samy výš, než odkud zase bezpečně slezou na pevnou zem. Do mateřské školy a školní družiny ale přicházejí děti s nejrůznějšími životními zkušenostmi a s velmi rozdílnou mírou kontroly a vedení rodičů, proto by nebylo moudré na jejich přirozené instinkty při tak nebezpečné činnosti, jako je šplhání vzhůru, spoléhat.

Protože strom na lezení ani zavěšené lano nejsou certifikované herní prvky, nese 100% zodpovědnost za případné úrazy a škody provozovatel (ředitel/ka MŠ či ZŠ). V praxi to znamená, že umístit je do školní zahrady je bezpečné pro děti i pro Vás jen tehdy, pokud:

- a) máte naprostou jistotu, že děti dodrží domluvená pravidla,
- b) mezi Vámi (pedagogy MŠ či ŠD) a rodiči panuje oboustranná důvěra: Vy se zodpovědně snažíte udělat to nejlepší pro rozvoj svěřených dětí a jejich rodiče to cítí a oceňují.

Pokud nejsou obě předchozí podmínky splněny, doporučujeme pracovat raději na tomto poli a zprovoznění šplhacího lana či stromu na lezení odložit na později.

Panuje-li mezi pedagogy a rodiči vzájemná důvěra, máte vychované děti a rozhodli jste se v rámci jejich dalšího rozvoje umožnit jim šplhat a houpat se na laně a získat zkušenosti s lezením na stromy – jak na to?

1. Vyberte vhodný strom (stromy): pro zavěšení lana dostatečně vysoký strom se silnou boční větví, z níž bude lano viset volně do prostoru (nejobvyklejší činností dětí bude houpání, závěs lana nesmí dovolit náraz do kmene či jiné překážky velkou rychlostí – pro malé děti je proto vhodnější kratší nepřilís vysoko zavěšené lano). Otestujte pevnost větve vlastní vahou.

Pro lezení se hodí zdravý strom s vhodně uspořádanými větvemi (včetně přiměřené tloušťky pro pevné uchopení dětskou rukou), ideální je, když nejobtížnější úsek bude hned dole při nástupu na strom – děti, které ho zvládnou, pak při lezení ve větvích nebudou mít problémy. Otestujte pevnost a vhodnost stromu a větví vlastní vahou (raději bez přítomnosti dětí) a stanovte si nejzazší místa na kmeni a větvích, kam jste ochotni nechat děti šplhat.

2. Dříve než odhalíte svůj záměr dětem, seznámte s ním na společné schůzce rodiče: oceňte zralost a spolehlivost (poslušnost, dodržování domluvených pravidel) jejich dětí. Vyjádřete Váš záměr obohatit školní zahradu o atypické prvky a popište důvody, které Vás k tomu vedou (zlepšení pohybové zdatnosti dětí, pěstování odhadu vlastních schopností a míry rizika a podpora zdravého sebevědomí) i způsoby, jakými chcete zajistit bezpečnost dětí (jasně vymezená pravidla, lezení po stromu i šplhání po laně pouze pod dozorem dospělého). Vyzvěte rodiče k diskusi a nabídněte možnost užívat tyto prvky pouze těmi dětmi, jejichž rodiče s tím budou souhlasit.

I když zcela vyloučit riziko úrazu je nemožné – stejně jako při jakékoliv jiné činnosti – těžko by se našel rodič, který by se dožadoval právních postihů, když předtím v atmosféře vzájemné důvěry dal k těmto činnostem souhlas.

3. Teprve poté informujte děti o nových atrakcích a striktních pravidlech jejich užívání. Přiměřeně silné lano (s ohledem na úchop dětskou rukou) by mělo být dole opatřeno uzlem (pro houpání v sedě i vstoje a oporu při šplhání a slézání). Pokud při lezení na strom získají Vaše děti již takovou jistotu, že by se odvážily až na příliš slabé větve, označte nejzazší mez (třeba kouskem provázku či látkovým fáborkem). Neumísťujte ho tam ale hned na začátku, pro málo zkušené děti by mohl fungovat jako meta, které by měly dosáhnout.
4. Snad netřeba zdůrazňovat, že v blízkosti těchto atrakcí by neměly být žádné ostré či jinak nebezpečné větve a jiné předměty a povrch pod nimi by neměl být zpevněný (ideální je písek či hlína, trávník pod lanem se brzy vyšlape).

AKTIVITA ČÍSLO 9: Smyslová stezka / 10 čtyřlístků

Jako smyslová stezka se zpravidla označuje úzký uměle vytvořený chodníček z nejrůznějšího přírodního materiálu, na němž děti mohou poslepu bosýma nohama vnímat a rozpoznávat různé povrchy a zároveň se snaží nesejít ze stezky. Smyslová stezka může mít i jiné podoby: provaz natažený klikatě mezi stromy, na který se zavěšují hmatové předměty, řada dutých špalků, krabic či jiných nádob, do nichž není vidět, s hmatnými předměty uvnitř, apod.

Smyslová stezka nemá pro děti tak trvalou hodnotu, jako předchozí aktivity. Je pouze jednoúčelová a smyslové aktivity tu probíhají organizovaně. Přesto se stala tak trochu módní záležitostí – zřejmě proto, že (na rozdíl od ostatních uvedených aktivit) je jasně organizovaná a na dospělé působí (alespoň zpočátku) spořádaně.

Podobné hmatové aktivity jsou pro děti určitě hodnotné a neměli bychom je o ně ošidit. Hmatovou stezku ale můžeme zorganizovat i v přírodním prostředí s dostatkem různých materiálů či povrchů (jehličí, písek, hlína, kamínky, kůra, tráva...) třeba na vycházce do přírody. Děti se mohou ve dvojicích poslepu vést a hádat, po čem šlapou, či na co hmatají. Pokud se přesto rozhodnete pro zřízení stálého hmatového chodníčku ve školní zahradě, připojujeme pár praktických rad.

Hmatový chodníček – jak na to?

1. Vyberte rovné místo bez nebezpečných překážek: chodníček by měl být dlouhý minimálně 5 (ideálně 10-15) metrů a neměl by být přímý. Rozumná šířka pro snadné udržení stopy je 40-60cm.
2. Shromážděte (nejlépe postupně na výpravách do přírody s dětmi) dostatečné množství hmatových materiálů: oblázky, hrubší štěrk, ploché kameny, písek, šišky, kůru, jehličí, slabé i silnější větvičky, kaštiny, žaludy, apod. Jako kompromis můžete pole s jednotlivými materiály na monofunkční hmatové stezce využívat jako skladiště materiálů pro Tvořivou hromadu.
3. Vyznačte obvod hmatového chodníčku (nepravidelné tvary se dobře modelují zahradní hadicí či provazem) – každé hmatové pole s jedním materiálem by mělo být dlouhé aspoň na 2 kroky (asi metr).
4. Srpněte drny a vytvořte asi 5-10 cm hlubokou prohlubeň v celé ploše hmatového chodníku (drny můžete vyrovnat terénní nerovnosti jinde nebo zkompostovat).

Hmatový chodníček na školní zahradě ZŠ v Oknech.

5. Pokud by Vám smyslový chodníček realizovala odborná firma, v této fázi by celou plochu vyložila fólií proti prorůstání plevelů a kořenů. My ji doporučujeme vynechat: jednak postupnému prorůstání trávy a plevelů stejně nezabrání, pod hmatovým chodníčkem se shrnuje a při jeho zrušení nám zůstane jen další zbytečný nepřírodní odpad, který musíme odstranit.
6. Jednotlivá hmatná pole je vhodné oddělit ještě před vysypáním hmatových materiálů. Nejpraktičtější jsou asi silnější oblá polínka, po stranách usazená do země proti pohybu.
7. Hmatová pole naplňte materiály. Počítejte s tím, že chodníček není bezúdržbový: některé materiály se drolí, roznášejí do jiných polí či jsou spotřebovány dětmi a jednou za čas je třeba je doplnit či vyměnit.

Všechny tyto informace najdete také na webových stránkách www.mb-eko.cz v sekci Ekologická výchova/Praktické náměty.

POZOR! – OPŽP vyhlásilo výzvu zaměřenou na dotační podporu pro lesní mateřské školky a zahrady v přírodním stylu při mateřských školách. Je možné žádat o částku 0,5-5 milionů korun, a to od 3.12. 2012 do 28.2. 2013, výše dotace až 90%. Více najdete na <http://www.opzp.cz/sekce/335/aktualni-vyzvy-a-harmonogram-vyzev/>.

V kavárně Ekocentra Zahrada seženete pro aktivity s dětmi též lupy, pinzety, kompostéry, budky, krmítka, určovací klíče do kapsy a sítěky na lov vodních živočichů.

Aktuální nabídka na www.mb-eko.cz/zahrada .